

دانشنامهٔ نجم البلاغه جلد اول

www.ketab.ir

مؤلفان: جمعی از نویسندگان بنیاد نجم البلاغه زیر نظر آیت الله سید جمال الدین مین پرو

شابک: ۹۷۸ ۹۶۴ ۰۸ ۰۸۷۶ ۴:۷ ج. ۱	شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۹۱۰۹۱
عنوان و نام پدیدآور: دانشنامه نهج البلاغه	مشخصات نشر: تهران: مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه)، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری: ۲ ج.	یادداشت: فهرست نویسی کامل ابن اثر در نشانی: http://opac.nli.ir قابل دسترسی است
یادداشت: ۲ ج. (ج۱ اول: ۱۳۹۴) (فیبیا).	یادداشت: ۲ ج. (ج۱ اول: ۱۳۹۴) (فیبیا).
شناسه افزوده: دین پرور، سید جمال الدین، ۱۳۱۷ - ناظر	شناسه افزوده: بنیاد نهج البلاغه
شناسه افزوده: سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی. مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان	شناسه افزوده: (انتشارات مدرسه)
وضعیت فهرست نویسی: فیبای مختصر	

سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی
وزارت آموزش و پرورش

دانشنامه نهج البلاغه (جلد اول)

- مؤلفان: جمعی از نویسندگان بنیاد نهج البلاغه زیر نظر آیت الله سید جمال الدین دین پرور
- ویراستاران علمی: دکتر فضل الله خالقیان، پیام صدری
- ویراستار ادبی: مرتضی حاجعلی فرد
- طراح گرافیک: مجید کاظمی
- طراح جلد: مهدی کریم خانی
- چاپ اول: ۱۳۹۴
- تیراژ چاپ اول: ۱۰۰۰ نسخه
- لیتوگرافی: خاورمیانه
- چاپ و صحافی: واژه پرداز اندیشه
- قیمت: ۳۵۰۰۰۰ ریال
- حق چاپ محفوظ است

● شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۰۸ - ۰۸۷۵ - ۷

ISBN 978 - 964 - 08 - 0875 - 7

● نشانی: تهران، خیابان سپهبد قرنی، نرسیده به پل کریمخان زند،

کوچه شهید محمود حقیقت طلب، شماره ۸

تلفن: ۸۸۸۰۰۳۲۴ - ۹ / دورنویس (فاکس): ۸۸۹۰۳۸۰۹

دیباچه

ما مفتخریم که کتاب نهج البلاغه که بعد از قرآن بزرگترین دستور مادی و معنوی و بالاترین کتاب رهایی بخش بشر است و دستورات معنوی و حکومتی آن بالاترین راه نجات است، از امام معصوم ماست.

وعدت نامد حضرت امام خمینی (ره)

نهج البلاغه افتخاری بزرگ برای ما مسلمانان و شیعیان است که به سبب آن در میان همه ادیان و مکاتب از آغاز تاکنون، سربالا گرفته ایم و به خود می‌بالیم. این یادگار گران سنگ امام علی (ع) راهنما و نگهبان ما در تندبادهای فتنه‌ها و شبهه‌ها و جلوه‌های شیطانی دنیا و چراغ فروزان هدایت و سعادت ماست.

نهج البلاغه با این که براساس نامش «راه روشن بلاغت» است و بر تارک ادب عربی می‌درخشد، اما چون دیگر گفته‌ها و نوشته‌ها تنها کتاب بلاغت و فصاحت نیست، بل در قالبی بس ادیبانه، به مهم‌ترین عرصه‌های زندگی بشر، از دین و اعتقاد و هستی‌شناسی گرفته تا علم و فرهنگ، تعلیم و تربیت، اخلاق، سیاست و حکومت، مدیریت، مردم‌شناسی، دشمن‌شناسی و ... وارد می‌شود و موشکافانه آن‌ها را تجزیه و تحلیل می‌کند و با ارائه راهکارهای کامل و بی‌نقص به حل مشکلات می‌پردازد.

این نه تنها ادعای ما، که دانشمندان دیگر مذاهب و ادیان نیز در جای‌جای آثار معتبرشان بدان معترف‌اند و معتقد.

آری، نهج البلاغه به گفته شارحان برجسته آن «پایین‌تر از کلام آفریدگار است و برتر از کلام آفریدگان». به یقین نمی‌توان چنین کتابی یافت که جامع بیشتر معارف بشری باشد، آن هم با این درجه از بلاغت و فصاحت، که پس از قرآن هیچ هم‌وردی نداشته باشد.

پس بر ماست که نیک قدرش بشناسیم و گوش جان به سفارش‌هایش بسپاریم و خانه دل به نور هدایتش روشن سازیم؛ و بیش از همه، نوجوانان و جوانان خود را که در آغاز راه پرمخاطره زندگی خویش‌اند و در معرض انواع انحرافات و گمراهی‌ها، با این چراغ فروزان هدایت آشنا سازیم و به فرصت‌طلبان و شکارچیان باورهای دینی آنان اجازه ندهیم که این دل‌های پاک را به فساد و تباهی کشند.

از این‌رو سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، به‌عنوان اصلی‌ترین متولی فرهنگ کودکان و نوجوانان و جوانان این مرز و بوم، پس از انتشار فرهنگ‌نامه قرآن که به نوبه خود کاری بس بزرگ و پرثمر بود، به اقدام بزرگ دیگری در عرصه فرهنگ دینی و ملی همت کمارد و تدوین دانشنامه نهج البلاغه را که حاصل کار و زحمت بسیاری از شارحان، مترجمان و پژوهندگان دریای علم و معرفت نهج البلاغه است در دستور کار خود قرار داد.

این دانشنامه درباره مفاهیم و مضامین خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار

مولی‌الموحدین علی بن ابی‌طالب (ع) است که سیدرضی آن‌ها را در کتاب نهج‌البلاغه کرد آورده است و در زمره دانشنامه‌های تخصصی به‌شمار می‌رود. هدف اصلی این دانشنامه، ارائه اطلاعات در قلمرو موضوعات و مفاهیم نهج‌البلاغه است.

دانشنامه نهج‌البلاغه با هدف استفاده بهتر نسل نوجوان و جوان به‌عنوان مخاطبان اصلی و برپایه جدیدترین استانداردهای دانشنامه‌نویسی تدوین شده است.

این دانشنامه از چند جهت دارای اهمیت است که از آن جمله می‌توان به ارتباط معنایی گسترده با مفاهیم قرآنی، صدور خطبه‌ها و نامه‌ها و پندها از یک انسان کامل و معصوم و تنها حاکم اسلامی در تاریخ اسلام که به خلافت ظاهری رسید، گستره وسیع موضوعی و اوج فصاحت و بلاغت کلام عرب پس از قرآن کریم و... اشاره کرد.

از ویژگی‌های این دانشنامه نیز می‌توان به مواردی چون جامع‌نگری، استناد به قرآن کریم، طرح خطبه‌های مهم، معرفی اعلام نهج‌البلاغه، معرفی شرح‌ها و ترجمه‌های نهج‌البلاغه و مترجمان و شارحان آن، معرفی نهج‌البلاغه‌پژوهان، ارجاعات درون‌متنی و ذکر منابع کامل هر مدخل اشاره کرد که این موارد به‌طور کامل در مقدمه دانشنامه ذکر شده‌اند.

دانشنامه حاضر اگرچه کاری بزرگ و بس پرزحمت بوده و اندیشمندان و عالمان بسیار در آن قلم زده‌اند و نهایت سعی خود را در عرضه درست و بی‌نقص مطالب داشته‌اند، اما مانند هر کتاب دیگر خالی از اشکال و انتقاد نیست. به‌همین دلیل از همه صاحب‌نظران و پژوهشگران این عرصه می‌خواهیم که ما را از دیدگاه‌ها و انتقادهای سازنده خویش محروم نکنند و در راه پرورش و فراز هدایت نسل جوان به شاهراه‌های سعادت و خوش‌بختی از کمک به ما دریغ نورزند.

برای انجام این مهم همت بلند و همراهی حضرت آیت‌الله سیدجمال‌الدین دین‌پرور، رئیس محترم بنیاد نهج‌البلاغه و کارشناسان محترم آن بنیاد و سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی راه‌گشا بود.

امید که این اقدام بزرگ فرهنگی، نوجوانان و جوانان ما را بیش از پیش با پیشوایان دین و فرهنگ اصیل دینی و پیشینه‌های فرهنگی پرافتخارشان آشنا سازد و آنچه خود دارند ز بیگانه تمنا نکنند. ■

محی‌الدین بهرام محمدیان

رئیس سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

فهرست

جلد اول

۳۴	مقدمه
۳۴	درباره دانشنامه و دانشنامه‌نگاری
۳۸	دانشنامه‌نهیج‌البلاغه
۳۹	ویژگی‌های دانشنامه
۴۰	شیوه‌نامه و راهنمای استفاده از دانشنامه‌نهیج‌البلاغه
۴۰	شیوه تنظیم مدخل‌ها
۴۱	ساختار مقالات
۴۲	شیوه منابع نویسی
۴۲	شیوه ارجاعات
۴۳	نویسندگان و پدیدآورندگان

۴۴	آدم (ع) (نخستین انسان و نخستین پیامبر الهی)
۴۵	سرگذشت آدم (ع)
۴۵	آرزو و امل
۴۷	آز (حرص)
۴۷	آز در قرآن
۴۷	بار منفی و مثبت واژه «حرص»
۴۸	منشأ درونی و بیرونی حرص و راه درمان آن
۴۸	آزادی
۵۰	آزمایش الهی
۵۱	زمینه آزمایش الهی
۵۱	فلسفه آزمایش الهی
۵۳	آفرینش
۵۴	آغاز آفرینش
۵۵	آفرینش آسمان‌ها
۵۶	آفرینش فرشتگان
۵۶	آفرینش زمین

۵۸	آفرینش انسان
۵۹	شگفتی‌های آفرینش
۶۰	آفرینش پرندگان
۶۰	آفرینش طاووس
۶۱	آفرینش مورچه
۶۱	آفرینش ملخ
۶۲	آفرینش خفاش
۶۳	آموزش و پرورش (تعلیم و تربیت)
۶۳	مبانی تربیت
۶۵	مفاهیم تربیت
۶۵	ضرورت تربیت
۶۶	تبیین موقعیت دانش آموز
۶۶	آموزش روش زندگی (روش‌ها)
۶۷	آزادی و آزادیگی
۷۰	آیتی، عبدالمحمد (۱۳۰۵ - / مؤرخ نهج البلاغه)
۷۱	ابراهیم (ع) (پیامبر بزرگ الهی)
۷۳	ابلیس (شیطان رانده شده)
۷۴	ابن ابی‌الحدید (۵۸۶-۶۵۵ / شارح نهج البلاغه)
۷۵	جایگاه علمی و منصب‌های اداری
۷۶	وسعت علمی
۷۶	ابن ملجم مرادی (قاتل امام علی(ع))
۷۷	ابن میثم بحرانی (م: ۶۶۵ ق / شارح نهج البلاغه)
۷۸	ابوالهیثم بن تیهان (م: ۳۸ ق / صحابی پیامبر (ع) و از یاران خاص امام علی(ع))
۷۹	ابوایوب انصاری (صحابی پیامبر (ص))
۷۹	ابوبکر (م: ۲۳ جمادی‌الآخر ۱۳ ق / صحابی پیامبر و خلیفه اول)
۸۱	ابوجحیفه (از یاران امام علی(ع))
۸۲	ابوذر غفاری (م: ۳۱ یا ۳۲ ق / صحابی بزرگ پیامبر)
۸۴	ابوسفیان (صخر بن حرب بن امیه، از سران مشرکین و منافقین در اسلام)
۸۵	ابوطالب (م: سال دهم بعثت / فرزند عبدالمطلب)
۸۶	ابوموسی اشعری (عبدالله بن قیس)
۸۸	احسان
۸۹	احسان در قرآن
۸۹	اهمیت احسان

۸۹	افزون‌ترین احسان
۸۹	کامل شدن احسان
۹۰	زیباترین احسان
۹۰	برترین احسان
۹۰	فواید احسان
۹۰	شناخت جایگاه احسان
۹۱	احنف بن قیس (م: ۶۷ / از رجال نامی صدر اسلام)
۹۲	اختلاف
۹۲	اختلاف در مفهوم تفاوت
۹۲	اختلاف در معنای نابرابری
۹۲	اختلاف در مفهوم منازعه و ناسازگاری
۹۳	اخلاق
۹۴	شکل‌گیری مفاهیم اخلاقی
۹۵	مفاهیم و شرایط ارزشمند بودن فعل اخلاقی
۹۵	ترجیح اهم بر مهم در فعل اخلاقی
۹۵	استدلال
۹۶	ادب
۹۷	ارزش
۹۹	ارفع، سید کاظم (۱۳۳۳ - / مترجم نهج البلاغه)
۱۰۰	استادولی، حسین (۱۳۳۱ - / مترجم نهج البلاغه)
۱۰۱	استناد نهج البلاغه (امتیاز علیخان عرشی)
۱۰۲	اسلام
۱۰۶	اشعث بن قیس
۱۰۶	اشعث در مقام والی آذربایجان در حکومت امام علی (ع)
۱۰۷	نیرنگ‌بازی اشعث برای جاه و مقام
۱۰۸	اشعث در نبرد صفین
۱۰۸	نقش اشعث در ماجرای حکمیت
۱۰۹	ارتباط اشعث با ابن ملجم
۱۰۹	اصبغ بن نباته (از خواص یاران امام علی (ع))
۱۱۰	اقتصاد
۱۱۱	تولید اقتصادی
۱۱۲	زیربنای اندیشه اقتصادی امام علی (ع)
۱۱۲	عدالت اجتماعی

۱۱۳	کنترل و نظارت بر بازار
۱۱۳	پیوند اخلاق و اقتصاد
۱۱۴	اقتصاد معیشتی در منظر امام (ع)
۱۱۴	مال از دیدگاه اسلام
۱۱۵	مصرف از دیدگاه اسلام
۱۱۷	امامت خاصه
۱۱۷	پیشوایی اهل بیت پیامبر (ص) و تداوم امامت در میان آنان
۱۱۸	کمالات امام علی (ع) و شایستگی ایشان برای امامت
۱۲۲	امامت عامه
۱۲۳	بازتاب امامت در نهج البلاغه
۱۲۳	نیاز ضروری به امام
۱۲۳	شئون و وظایف امام
۱۲۵	صفات امام
۱۲۶	امامت و وصایت
۱۲۷	وظیفه امت در قبال امام
۱۳۰	امانت‌داری
۱۳۱	امت اسلام (مسلمانان)
۱۳۲	هدایت امت
۱۳۲	وحدت امت
۱۳۳	صبر و استقامت امت
۱۳۳	بصیرت
۱۳۴	رعایت اعتدال
۱۳۴	جهاد و تدبیر
۱۳۵	امر به معروف و نهی از منکر (از فروع دین اسلام)
۱۳۶	شرایط امر به معروف و نهی از منکر
۱۳۷	مراتب امر به معروف و نهی از منکر
۱۳۷	امینی، عبدالحسین (۱۳۲۰ - ۱۳۹۰ ق)
۱۳۸	تألیفات علامه امینی
۱۳۹	کتابخانه امیرالمؤمنین، نمادی از فرهنگ و تمدن اسلامی
۱۳۹	محبت علامه امینی به اهل بیت پیامبر
۱۴۰	انتخاب
۱۴۲	انسان
۱۴۲	حقیقت انسان

۱۴۲	فطرت خداجوی انسان
۱۴۳	انسان، موجودی عقل‌گرا
۱۴۳	انسان، موجودی دارای اراده و اختیار
۱۴۴	انسان، موجودی مسئول
۱۴۴	وجدان انسانی
۱۴۵	انسان و آزادی روحی
۱۴۵	انسان و آزمایش الهی
۱۴۵	تفاوت انسان‌ها
۱۴۶	انسان و سرنوشت
۱۴۶	فرجام انسان
۱۴۷	سعادت و شقاوت انسان
۱۴۸	محدودیت و ناتوانی انسان
۱۴۸	انسان کامل
۱۴۹	انس بن مالک (م. ۹۳ ق/ صحابی پیامبر، از انصار و قبیله خزرجی بنی‌نجران)
۱۵۰	انصار
۱۵۱	انصاریان، حسین (۱۲۳۳) / مترجم نهج‌البلاغه
۱۵۲	انفاق
۱۵۴	اهل بیت (خاندان پیامبر، آل محمد، امامان شیعه علیهم‌السلام)
۱۵۵	اهمیت و نقش اهل بیت علیهم‌السلام در تبیین دین و برپاداری استوانه‌های یقین
۱۵۵	برتری اهل بیت از همه امت و میزانی برای اعمال مردم
۱۵۵	اهل بیت پیامبر، راهنمای راه و روشن‌کننده مرزهای حق
۱۵۵	لزوم تبعیت از اهل بیت
۱۵۵	اهل بیت، درهای دانش و کلیدداران علوم الهی
۱۵۶	اهل بیت پیامبر، چونان ستارگان آسمان، هدایت‌کنندگان به دنبال هم
۱۵۶	مهدی موعود
۱۵۶	ایمان
۱۵۷	مفهوم‌شناسی لغوی ایمان
۱۵۷	نشانه‌های ایمان
۱۵۸	اقسام و مراتب ایمان
۱۵۸	عوامل تأثیرگذار بر ایمان
۱۵۹	آثار ایمان
۱۵۹	باطن
۱۶۰	نحوه تأثیر باطن بر ظاهر

۱۶۰	بخل و بخیل
۱۶۲	بدعت
۱۶۳	ماهیت و رهاورد بدعت
۱۶۴	جایگاه و ویژگی بدعت گذار
۱۶۴	راهکار مبارزه و مقابله با بدعت
۱۶۵	پرهیز از بدعت
۱۶۵	برج بن مسهر الطایی (از قبیله طی، از شاعران دوران جاهلیت و اسلام)
۱۶۶	بسر بن ابی اڑطاة (از قریش، قبیله بنی عامر و از سرداران معاویه بن ابی سفیان)
۱۶۷	بصره
۱۶۷	برخی پیش‌گویی‌های امام علی (ع) در مورد بصره
۱۶۸	بصیرت
۱۶۹	بنی‌امیه
۱۷۱	بنی‌تمیم
۱۷۲	علت ماندگاری بنی‌تمیم
۱۷۳	بنی‌عبد شمس
۱۷۵	بنی‌هاشم
۱۷۶	بنیاد نهج‌البلاغه (مرکز پژوهشی و آموزشی)
۱۷۷	نهج‌الصباغة فی شرح نهج‌البلاغه (۱۴ جلد)
۱۷۸	بهشت
۱۷۹	عوامل راه‌یابی به بهشت
۱۷۹	وصف بهشت
۱۸۰	بیت‌المال
۱۸۱	بیعت
۱۸۱	ویژگی‌های بیعت
۱۸۲	بیعت مردم با امام علی (ع)
۱۸۳	پاک‌دامنی
۱۸۳	اهمیت عفت و پاک‌دامنی
۱۸۴	گستره عفت
۱۸۵	پرتوی از نهج‌البلاغه (۵ جلد / نوشته محمد مهدی جعفری)
۱۸۶	پهلوان، منصور (۱۳۳۲ - / پژوهشگر نهج‌البلاغه)
۱۸۷	پیام امام امیرالمؤمنین (نوشته ناصر مکارم شیرازی)
۱۸۹	پیراهن عثمان
۱۹۰	پیراهن عثمان، منشأ فتنه ناکثین و قاسطین و مارقین